III. DORATNO DOBA — SOCIJALNE, POLITIČKE I EKONOMSKE PRILIKE U VINODOLU

Mihael Sobolevski

PRILOG O ISELJAVANJU S PODRUČJA KOTARA CRIKVENICA U RAZDOBLJU 1901. DO 1914. GODINE

Iseljavanje stanovništva s područja Hrvatske, a prije svega u Sjedinjene Američke Države, bilo je neznatno sve do devedesetih godina 19. stoljeća. Međutim razdoblje masovnog iseljavanja iz Hrvatske započelo je potkraj 19. stoljeća i trajalo je sve do prvog svjetskog rata, te se zatim u mnogo manjem obimu nastavilo i između dva svjetska rata. Brojni su bili uzroci iseljavanju, a prije svega to su bili ekonomski, socijalni, politički i nacionalni. No do danas nije moguće sa sigurnošću utvrditi koliko se je stanovnika iz Hrvatske iselilo, u zemlji migracije stalno se nastanilo ili ponovno vratilo u svoju zemlju. To nije ništa čudno i neobično, jer se do 1898. godine u Hrvatskoj nisu prikupljali podaci o iseljavanju. Tek je banskom naredbom od 1898. godine određeno prikupljanje podataka i o iseljavanju. Međutim, u praksi su postojale brojne poteškoće u prikupljanju statističkih podataka, tako da su oni u cjelini i za pojedina područja manjkavi, nedostatni i vrlo često netočni. To tim prije, jer se u iseljeništvo nije samo odlazilo na legalan način putem putnica, već i mnogim ilegalnim vezama. Prema procjenama iz Hrvatske (a pod tim se podrazumijevaju sve hrvatske pokrajine u sastavu Austro-Ugarske monarhije — Hrvatska i Slavonija, Dalmacija i Istra) je iselilo u razdoblju od 1890. do 1910. godine 309.954 stanovnika. Pojedini istraživači iseljeništva procjenjuju da je taj broj daleko veći i iznosi više od 500.000 iseljenika.[1]

Ovaj rad ima ograničenu zadaću tj. da ukaže na uzroke i procese iseljavanja s područja kotara Crikvenica na osnovi do sada istraženih izvora. Dakle ne zatvara ciklus poželjnih istraživanja već bi ih trebalo nastaviti i proširiti strukturu istraživanja. To se prije svega odnosi na istraživanje lokaliteta nastanjivanja iseljenika, poslova kojima su se bavili i uvjeta u kojima su živjeli, njihovo kulturno i političko organiziranje, veze s matičnom zemljom i sl. Sve to pokazuje da je istraživanje iseljeništva izuzetno kompleksan problem i da zahtijeva interdisciplinarnu metodu istraživanja.

Da bismo mogli sagledati osnovni uzrok iseljavanja stanovništva s područja kotara Crikvenica u razdoblju od 1901. do 1914. godine, potrebno je najprije ukazati na ekonomski razvoj toga područja. Prije samo istaknimo, da na temelju posljednje reorganizacije županija na području Hrvatske i Slavonije od 1886. godine kotar Crikvenica je bio u sastavu Modruško-riječke županije. Ova županija imala je u svom sastavu osam kotareva (Crikvenica, Čabar, Delnice, Ogulin, Slunj, Sušak, Vojnić i Vrbovsko) i grad Bakar. Kotar Crikvenica je imao sedam upravnih općina (Bribir, Crikvenica, Drivenik, Grižane, Krmpote, Novi i Selce) i površinu od 450,62 m^2 odnosno 78.306 jutara. Prema popisu stanovništva od 190. godine na području kotara Crikvenica je živjelo 24.102, a prema popisu od 1910. godine 24.105 stanov-

nika.[2] Na jednom kvadratnom kilometru 1900. godine živjelo je na kotaru Crikvenica oko 54, a 1910. godine isto toliko. Imajući ove činjenice u vidu mogao bi se izvući zaključak, da područje kotara Crikvenica nije bilo agrarno prenaseljeno. Međutim, imajući u vidu da su na području kotara Crikvenica postojale male obradive površine zemljišta i posjedovnu strukturu uopće zemljišta, onda je riječ o agrarno prenaseljenom području, jer postojeće zemljišne površine nisu mogle osigurati prehranu stanovništva. Nadalje, razvoj drugih grana privrede, kao što su bili pomorstvo, industrija, turizam i sl. tek je bio u začecima i nije mogao nadomjestiti zapošljavanje proleteriziranog seljaštva i uopće slobodne radne snage na području kotara Crikvenica.

Uopće privredno stanje na kotaru Crikvenica je bilo izuzetno teško, što je moguće potkrijepiti nizom činjenica. Tako npr. 1901. godine na kotaru Crikvenica nije postojala niti jedna parna pilana ili tvornica, već samo 17 malih mlinova i žaga koje su zadovoljavale potrebe mjesnog stanovništva. Obrtnika je te godine bilo ukupno 110, što je ukazivalo na njegovu nerazvijenost. Među obrtnicima na glasu su bili »klesari i zidari, kojih u Primorju, a najviše u kotaru crikveničkom ima, te se kao vrsni obrtnici traže ne samo po Hrvatskoj i Slavoniji, nego i izvan svoje domovine u mnogim kra jevima svieta, a osobito u Americi liepu zaslužbu godimice nadju.«[3]

Što se tiče trgovine i ugostiteljstva nisu bili osobito razvijeni. Naime, radilo je 115 trgovaca i sitničara, te 96 krčmara.[4]

»Neplodne i zatorne« godine naročito su pogađale poljoprivrednu proizvodnju, koja je bila, kako je već naznačeno, ograničena s obzirom na male površine plodnog zemljišta i ekstenzivna po uzgoju. Do potkraj 80. godina i na početku 90. godina 19. stoljeća stanovništvo na pojedinim dijelovima crikveničkog kotara imalo je znatnu korist od uzgoja vinove loze. Međutim, kakvo je bilo stanje početkom 20. stoljeća ponajbolje ilustrira izvještaj županije Modruško-riječke za 1901. godinu. O toj problematici ističe se slijedeće:

»U kotaru crikveničkom palo je vinogradarstvo zadnjih godina znatno. Uslijed filoksere, peronospore idrugih bolesti, koje su u to vrieme neprestano na lozu dolazile, uništeno je više vinograda sasvim, a mnogo njih djelomice, tako, da je prirod prema prijašnjim godinama znatno pao. Da pučanstvo lakše može zasađivati amer. lozu i oplemenjivati ju sa domaćom, od prijeke je potrebe, da se što prije oživotvorenje privede uređenje američkoga loznjaka, za koji je već visoka kr. zemaljska vlada iznajmila potrebiti zemljište.«[5]

Turistička privreda bila je tek u začetku i nije u to vrijeme u većem obimu sudjelovala u oživljavanju ukupne ekonomske stagnacije crikveničkog kotara. Turizam je imao zdravstveni karakter, te su s tim u vezi izgrađena kupališta u Crikvenici, Selcima i Novom i Dječji dom u Crikvenici za liječenje slabokrvne i rahitične djece.[6]

Stanovništvo crikveničkog kotara na početku 20. stoljeća ostvarivalo je i znatne civilizacijske tekovine. Školske 1900/1901. godine na crikveničkom području odnosno kotaru radilo je 12 pučkih škola, te je jedna škola dolazila na 2223 stanovnika. Pučkom školom je bilo obuhvaćeno 69% školskih obveznika, što je za ono vrijeme predstavljalo vrlo visoku obuhvaćenost polaznika osnovnim obrazovanjem.[7]

U pojedinim mjestima na crikveničkom kotaru djelovale su čitaonice i razna društva koja su svojim radom obogaćivala opći kulturni nivo sredina u kojima su djelovala. Te 1901. godine narodne čitaonice djelovale su u Crikvenici, Bribiru i Novom, pjevačko društvo »Stenjak« u Novom i tamburaška društva »Hrvatska vila« u Crikvenici, »Zvonimir« u Novom i »Vinodolac« u Bribiru. Na crikveničkom kotaru djelovala su i četiri radnička društva i to »Sv. Nikola« i »Sv. Filip i Jakov« u Novom, »Sv. Šimun« u Crikvenici i »Sv. Josip« u Selcima. Ova radnička društva imala su pripomoćni karakter tj. pomaganje članovima u slučaju bolesti i smrti. U nastojanju promicanja privrednih aktivnosti gospodarske podružnice djelovale su u Crikvenici, Bribiru i Novom. U Crikvenici je djelovalo i Društvo za poljepšanje mjesta.[8]

Izvjesnih promjena do 1904. godine bilo je samo u razvoju zdravstvenog turizma. Pored lječilišta Dječji dom u Crikvenici otvoreno je i lječilište »Therapia«, također u Crikvenici. Tokom 1904. godine u lječilištu Dječji dom liječilo se oko 300 djece, dok su lječilište »Therapia« uglavnom posjećivali bolesnici iz Poljske i Rusije. Od morskih kupališta bilo je najbolje posjećeno ono u Crikvenici (1803 posjetioca), zatim u Novom (509 posjetilaca) i u Selcima (452 posjetioca).[9]

Postupno u veće obrtne radnje i manja poduzeća na crikveničkom kotaru uvode se kao pogonska snaga pojedina tehnička dostignuća, parni strojevi i motori na naftni pogon, a u Crikvenici uvodi se i plinska rasvjeta. Tako je 1909. godine na području kotara Crikvenica radilo 11 obrtničkih i tvorničkih poduzeća, a u najveće mbroju su to bile pilane i mlinovi.[10] Određeni razvoj privrednih aktivnosti, a zatim turizma, te slanje iseljeničkih novčanih doznaka, uvjetovali su osnivanje novčanih zavoda i štedionica. Godine 1909. novčani zavodi i štedionice su radile u Bribiru, Crikvenici i Novom.[11]

Taj izvjesni privredni napredak imao je odraza i na prosvjetno-kulturnom polju i općedruštvenom napretku. Pored postojećih 12 pučkih škola na crikveničkom kotaru od 1905. godine radila je ženska stručna škola u Crikvenici i zatim u istom mjestu u 1910. godini otvorena je šegrtska škola. Još je bio vidljiviji napredak u radu pojedinih društava. Ne ulazeći u to, kada je i kako osnovano pojedino društvo, moguće je ustvrditi, da su 1910. godine aktivno djelovala slijedeća kulturna, sportska, turistička, radnička i druga društva. U Crikvenici i Grižanima djelovale su Hrvatske čitaonice, u Bribiru i Novom Narodne čitaonice, a u Selcima Hrvatska pučka knjižnica. Aktivno je radilo samo jedno pjevačko društvo i to »Stenjak« u Novom, te dva tamburaška društva i to »Vinodolac« u Bribiru i »Zvonimir« u Novom. U ovoj godini djelovalo je samo jedno turističko društvo i to u Novom pod nazivom »Društvo za poljepšavanje mjesta i okolice.« Također je postojala samo jedna gospodarska podružnica u Bribiru. Nadalje, u Novom je djelovalo i društvo za pomoć siromašnoj školskoj djeci s ciljem da im se omogući školovanje, a sredstva za te svrhe sakupljala su se od građana. U ovo vrijeme posebno se je razgranala mreža uzajamno podupirajućih radničkih zadruga, a zadruge su nosile ime po odgovarajućem svecu koji se slavio u određenoj sredini. Takve radničke zadruge djelovale su 1910. godine u Bribiru, Crikvenici, Driveniku, Sv. Jakovu-Šiljevici (danas Jadranovo), Triblju, Grižanima, Novom i Selcima. Organizacije Hrvatskog sokola djelovale su u Bribiru, Crikvenici, Grižanima i Novom.[13]

Što poduzetnici s područja kotara Crikvenica, a što izvan njega, ulažu i dalje napore, da se kapital uloži u obrtne radnje i tvornička poduzeća, te je njihov broj 1911. godine porastao u odnosu na 1909. godinu s 11 na 17, uglavnom malih poduzeća. Kao pogonsko sredstvo u njima prevladava upotreba parnog stroja i nafte, ali se 1911. godine javlja i upotreba elektromotora.[14]

Slično stanje privrednog razvoja je ostalo i do prvog svjetskog rata. Međutim, razvoj pilanarstva uvođenjem parnog stroja uvećao je potrebu za sječom šuma, što je dovelo do uključivanja većeg broja zaposlenih u drvnoj industriji. Isto tako prijevoz trupaca iz šuma do pilana i prevoz pilane građe s pilana utjecao je znatnim razvojem kirijaštva, a napose u naseljima crikveničkog kotara koja su bila oslonjena i povezana sa šumskim područjima.

Budući da su glavni uzroci iseljavanja s područja kotara Crikvenica bili gospodarske naravi, kako je to općenito bilo i za Hrvatsku, to je bilo neophodno ukazati i na ekonomsko stanje stanovništva.

Međutim, pored osnovnog navedenog razloga, postojali su u manjem opsegu i drugi: propaganda brojnih iseljeničkih agenata, brodskih kompanija, utjecaj iseljenih osoba, izbjegavanje služenja dugog vojnog roka i u najmanjoj mjeri politički razlozi. Sve te uzroke, u nedostatku odgovarajućih izvora, nemoguće je podrobnije raščlaniti. Iako je iseljeništvo s područja kotara Crikvenica bilo i ranije prisutno, no ono će se u punoj mjeri manifestirati krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Međutim, u nedostatku sistematskih brojčanih pokazatelja, bit ćemo u mogućnosti istaći ga samo za pojedine godine. Budući da je iseljeništvo s područja kotara Crikvenica bilo dobrim dijelom orijentirano na odlazak u prekomorske zemlje, nije bilo lako i jednostavno osigurati potrebna financijska sredstva za skupi put i najminimalnija za životne troškove, dok se ne osiguraju prihodi od zaposlenja. Putna karta za prijevoz brodom iz Rijeke do New Yorka i to karta trećeg razreda, stajala je najmanje 200 kruna, što je tada bilo pravo bogatstvo. Stoga su se iseljenici morali zaduživati kod banaka ili lihvara dajući pod hipoteku svoj posjed. Zbog nemogućnosti kod mnogih da vrate na vrijeme posuđeni novac ostajali su bez imanja. U najmanju ruku zaradu koju je ostvario iseljenik dijelila se je na tri dijela: za uzdržavanje porodice u zemlji, vraćanje putnih troškova ili otkup imanja i za svoje uzdržavanje. Neznatan broj iseljenika odlazio je u prekooceanske zemlje kao slijepi putnici na brodu, iako su mjere kontrole bile više nego rigorozne, te je potrebno voditi računa i o ovoj činjenici, kada se razmatraju statistički pokazatelji o iseljeništvu. U vezi namicanja sredstava za odlazak na rad u inozemstvo imamo vrlo zanimljive primjere za Crikvenicu i Novi. Tako su Radnička zadruga Sv. Šimuna u Crikvenici i Radnička zadruga Sv. Nikola u Novom imali u svojim pravilima davanje predujma svojim članovima (uz male kamate) za putne troškove za odlazak na rad u inozemstvo.[15] Bilo je to suviše malo, da se brojni iseljenici spase posljedica pravovremenog nevraćanja duga, a time i da im »starina ne odlazi na bubanj«.

Svi koji su otišli u iseljeništvo za zaradom nisu uvijek imali osigurane poslove. Naime, često ekonomske krize i tehnološka modernizacija, prije svega industrije na području Kanade i Sjedinjenih Američkih Država, dovodila je do masovnih otpuštanja radnika. Zbog toga su se morali vraćati kućama, a da nisu imali za to potrebnih sredstava. S tim u vezi je izuzetno

značajna konstatacija Senjske trgovačke i obrtničke komore, pod koju je potpadao i kotar Crikvenica, za 1893. godinu. S tim u vezi se ističe i ovo:

»Svojbina im se kod kuće zadužuje te šalje za put, da se mogu povratiti. Drugi, neimajući za putni trošak, stradaju dalje u tuđem svietu, dok radne okolnosti budu možda opet prijaznije.«[16]

Prve pouzdanije pokazatelje, barem o izraženom interesu za odlazak na rad u inozemstvo s područja kotara Crikvenica, imamo za 1901. godinu. To je prije svega vidljivo iz iskaza izdanih putnica (pasoša) za odlazak u inozemstvo na rad u 1901. godini. Na području kotara Crikvenica u toj godini je ukupno izdano 2279 putnica, što govori o masovnom zanimanju za odlazak na rad u inozemstvo stanovništva s područja crikveničkog kotara.

Iako prema izdatim putnicama nije moguće za sve precizirati zemlju imigracije, ipak je moguće istaći bitne pravce ekonomskog iseljeništva. Naime, 999 putnica je izdano za pojedine evropske zemlje, 1268 za »Europu i prekomorske zemlje«, 10 za Ameriku i 2 putnice za Afriku.[17] Slijedeći iskaz o broju izdanih putnica za kotar Crikvenicu imamo za 1904. godinu. Te godine ukupno je izdano 1857 putnica i to za pojedine evropske zemlje 316, za »Europu i prekomorske zemlje« 1401, za Ameriku 135 i za Afriku 5 putnica.[18]

Interes za dobivanje putnica za odlazak na rad u inozemstvo nešto je bio manji na kotaru Crikvenica u 1905. godini, ali još uvijek izrazito velik. Te godine ukupno je izdano 1644 putnice. Iz izdanih putnica je vidljivo, da je naglo opao interes za odlazak u evropske zemlje (izdane 103 putnice), a uveliko se povećao za odlazak u Ameriku (1062 putnice), dok je za »Europu i prekomorske države« izdano 471, a za Afriku 8 putnica.[19]

Godine 1906. izdano je ukupno 1557 putnica, što je bilo nešto manje nego 1905. godine. Nije to posljedica manjeg interesa za odlazak na rad u inozemstvo, već prije svega činjenica, da je najveći dio sposobne radne snage već otišao na rad u inozemstvo.[20] I ovi iznijeti pokazatelji o broju izdanih putnica na kotaru Crikvenica u 1901, 1904, 1905. i 1906. godine, bez obzira što nije moguće utvrditi i koliko je osoba stvarno otputovalo na rad u inozemstvo, upućuju na masovni pokret radne snage. Bila je to kružna cirkulacija radne snage, jedni su odlazili na rad u inozemstvo, a drugi su se vraćali svojim kućama. Još uvijek je to bilo razdoblje, kada su se samo pojedinci odlučivali na trajno iseljavanje, te su povlačili i svoje porodice iz zavičaja.

Prije nego što iznesem za pojedine godine raspoložive egzaktne činjenice o broju ekonomskih iseljenika s područja kotara Crikvenica, potrebno je ukratko ukazati i kako su iseljenici putovali, prije svega u Ameriku. Masovno iseljavanje stanovništva s područja Austro-Ugarske monarhije, ali i drugih srednjoevropskih zemalja, a napose od 1900. do 1914. godine zahtijevalo je i odgovarajući prijevoz iseljenika, potrebne brodove i odgovarajuće luke, koje su se specijalizirale za ovu vrstu djelatnosti. Za iseljavanje s područja Austro-Ugarske monarhije u prekooceanske zemlje uglavnom se je koristila luka u Rijeci i Trstu. Do 1903. godine za te svrhe uglavnom su korišteni manji putnički ili teretno-putnički brodovi. Međutim, oni nisu mogli otpremiti »bujicu iseljenika«, te se 1903. godine u prijevoz iseljenika uključilo veliko englesko parobrodarsko poduzeće »Cunard Line«, koje je uspostavilo direktnu vezu na relaciji Rijeka — New York i Trst — New York

sa svojih 11 velikih putničkih parobroda. Putovanje je trajalo petnaestak dana, a najveći broj iseljenika, nemogavši kupiti karte za bolji smještaj na brodu, putovao je u potpalublju sa zajedničkim spavaonicama i sa slabom prehranom.[21] Tu sudbinu dijelilo je i najveći broj iseljenika s područja kotara Crikvenica. Prema nepotpunim podacima koje sam uspio utvrditi na osnovi pisanja riječkog »Novog lista« odnosno od 1908. godine »Riečkog novog lista« je vidljivo da je od 1904. do 1914. godine preko riječke luke otputovalo u iseljeništvo ukupno 186.369 iseljenika. A preko riječke i tršćanske luke u Ameriku odlazili su i iseljenici s crikveničkog kotara, preko ovih luka također su se i vraćali u domovinu.

Prema do sada istraženim podacima na zaradi u inozemstvu s područja kotara Crikvenica 1909. godine nalazilo se je ukupno 3842 osobe. Od toga broja u Americi nalazilo se je 1988 osoba, a u raznim drugim zemljama 1854 osobe. Ovdje je značajno za istaći, da je s crikveničkog kotara u ekonomsku emigraciju u znatnom broju odlazila i ženska radna snaga, te se 1909. godine na radu nalazilo 197 ženskih osoba, a od toga broja 158 u Americi. Sasvim je sigurno, da bi ove pokazatelje, a za to postoje mogućnosti, bilo zanimljivo prikazati i po područjima tadašnjih općina crikveničkog kotara. S područja općine Bribir na radu u inozemstvu ukupno je bilo 980 osoba, a od toga u Americi 815 osoba; s područja općine Crikvenica 390, a od toga u Americi 190 osoba; s područja općine Drivenik 233, a od toga u Americi 144 osobe; s područja općine Grižane 400, a od toga u Americi 170 osoba; s područja općine Krmpote 1020, a od toga u Americi 223 osobe; s područja općine Novi 337, a od toga u Americi 276 osoba i s područja općine Selce 482, a od toga u Americi 170 osoba. Iznijete činjenice pokazuju da je nešto više od polovine ekonomskih iseljenika bilo skoncentrirano u Americi (Kanada i Sjedinjene Američke Države), a preostali dio raspršen po mnogim drugim zemljama svijeta. Zarađeni novac koji su ekonomski iseljenici poslali 1909. godine svojim kućama putem pošta i banaka, bio je izuzetno velik. Naime, te godine radnici su poslali kućama 815.206 kruna (od toga iz Amerike 539.418 kruna).[22] Koliko su to bila značajna financijska sredstva najbolje se može vidjeti, ako ih usporedimo s prihodima svih općina na crikveničkom kotaru, a te 1909. godine svi općinski prihodi iznosili su svega 277.782 krune.[23]

Slijedeće tj. 1910. godine ekonomsko iseljeništvo s područja kotara Crikvenica doživljava porast, te se s neznatnim oscilacijama zadržava takvo stanje do prvog svjetskog rata. Te godine na radu u inozemstvu je s crikveničkog kotara ukupno bilo 6767 osoba, a od toga broja u Americi 2315 osoba, što je izuzetno veliki porast u odnosu na 1909. godinu. Od ukupnog broja ženskih osoba je bilo 278, a od toga u Americi 175 osoba. Ako imamo u vidu da je prema popisu stanovnika za 1910. godinu na području kotara Crikvenice bilo 24.105 stanovnika, onda je vidljivo da se na radu u inozemstvu nalazilo 28% stanovnika crikveničkog kotara. Doista, ovim činjenicama suvišan je bilo kakav komentar. Za općine Bribir i Grižane s kojih je bilo najbrojnije iseljeništvo, ovi su pokazatelji još drastičniji, jer se 1910. godine oko 50% njihova stanovništva nalazilo na zaradi u inozemstvu. Te godine s područja pojedinih općina crikveničkog kotara bio je slijedeći broj osoba na radu u inozemstvu: Bribira 1662 (od toga u Americi 922), Crikvenice 452 (od toga u Americi 202), Drivenika 353 (od toga u Americi 353), Gri-

žana 2449 (od toga u Americi 234), Krmpota 957 (od toga u Americi 251), Novog 386 (od toga u Americi 279) i općine Selce 508 osoba (od toga u Americi 144 osobe). Svojim kućama poslali su 1910. godinen ukupno 1,390.603 krune, a od toga iz Amerike 904.461 krunu.[24]

Moguće je slične pokazatelje utvrditi za 1911. i 1913. godinu, te se oni i iznose. Tako je 1911. godine na zaradi u inozemstvu s crikveničkog kotara ukupno bilo 6.113 osoba (od toga ženskih osoba 318), a od toga u Americi 2120 osoba. Podaci za pojedine općine slični su kao i za 1910. godinu. Svojim kućama ukupno su poslali 1,395.841 krunu, a od toga iz Amerike 922.370 kruna.[25] Međutim, iseljeništvo s područja kotara Crikvenica doživljava svoj vrhunac 1913. godine, kada se je na zaradi u inozemstvu ukupno nalazilo 8952 osobe, a od toga u Americi 4661 osoba (od toga je ženskih osoba ukupno bilo 472, a u Americi 329). Budući da je došlo i do znatnih pomjeranja unutar pojedinih općina, to iznosimo i te pokazatelje. S područja općine Bribir je na zaradi ukupno bilo 1987 osoba (od toga u Americi 1055), Crikvenice 616 (od toga u Americi 296), Drivenika 630 (od toga u Americi 326), Grižana 1613 (od toga u Americi 118), Ledenica[26] 1126 (od toga u Americi 109), Novog 2677 (od toga u Americi 2655) i s područja općine Selce 403 osobe (od toga u Americi 102 osobe). Iz iznijetih činjenica posebno je uočljiv masovan odlazak stanovnika općine Novi na rad u Ameriku. Te 1913. godine osobe na radu u inozemstvu poslali su svojim kućama 1,441.746 kruna, a od toga iz Amerike 935.336 kruna.[27] Izbijanjem prvog svjetskog rata temeljito su poremećeni svi tokovi ekonomskog iseljavanja ne samo u odlasku, već i u povratku naših iseljenika, a posebno se je to odnosilo na Ameriku. Ovi tokovi ponovno će oživjeti između dva svjetska rata.

Iseljeništvo s područja crikveničkog kotara kao i uopće s područja Hrvatske imalo je svoje pozitivne ali i negativne karakteristike. Pozitivne njegove strane ogledale su se prije svega u tome, što je zahvaljujući novcu koji je stizao iz inozemstva u mnogome porastao životni standard mnogih obitelji. O tome je zastupnik Erazmo Barčić u Saboru 1905. godine, između ostaloga, istakao i ovo:

»Za Primorje naše i za Gorski kotar je to iseljavanje upravo blagodat. Da nema iseljavanja, u Primorju i Gorskom kotaru bi zavladao glad, dok sada vlada blagostanje, jer nema tako reći kuće, koja ne raspolaže lijepom novčanom glavnicom, pa tako može snositi porez i ostale terete i prehranjuje se.«[28]

Dakako, iseljeništvo je imalo mnogo veći niz negativnih posljedica, a ogledalo se ponajvećma u tome, što se privremeno iseljavanje kod većeg broja iseljenika pretvaralo u trajno iseljavanje. Razorene su brojne porodice, a djeca ostala bez roditeljske brige i odgoja, a zatim nije bio beznačajan ni proces odnarođivanja. Sve su to značajni elementi koji zahtijevaju temeljita istraživanja.

BILJEŠKE:

[1] Vidi opširnije o iseljavanju iz Hrvatske u ovim radovima: Ivan Čizmić, Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države, Zagreb

1974; Ivan Čizmić, O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880—1914., Historijski zbornik, Zagreb 1974—1975, god. XXVII—XXVIII, str. 27—47; Ljubomir Antić, Naše iseljeništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918, Zagreb 1987; Ljubomir Antić, Hrvatsko iseljeništvo — osnovne značajke, Zbornik trećeg programa Radio-Zagreba, Zagreb 1985, str. 71—78; Branimir Banović, Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanje iz Hrvatske 1867—1914., Migracijske teme, Zagreb 1987, br. 3—4, str. 313—323; Branimir Banović, Jugoslaveni na Novom Zelandu, Zbornik trećeg programa Radio-Zagreba, n. dj., str. 109—115; Vesna Mikačić, Naši iseljenici u Australiji, Zbornik trećeg programa Radio-Zagreba, n. dj., str. 103—108.

[2] Milan Keser, Gustoća žiteljstva kraljevina Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1917, str. 15.

[3] Izviešće Upravnog odbora i kr. podžupana županije modruško-riečke o stanju uprave u županiji za godinu 1901., Ogulin 1902, str. 220.

[4] Isto.

[5] Isto, str. 149.

[6] Isto, str. 121—122.

[7] Isto, str. 102—111.

[8] Isto, str. 226—227.

[9] Županija modruško-riečka u godini 1904. Ogulin 1905., str. 146—147.

[10] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riečkoj za godinu 1909., Ogulin 1910, str. 250.

[11] Isto, str. 255.

[12] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riječkoj za godinu 1910., Ogulin 1911, str. 155—156.

[13] Isto, str. 219.

[14] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riečkoj u godini 1911, Ogulin 1912, str. 205.

[15] Glavni izvještaj o gospodarstvu, obrtu, trgovini i prometu u okružju senjske trgovačko-obrtničke komore za godinu 1892, Senj 1893, str. 126.

[16] Glavni izvještaj o gospodarstvu, obrtu, trgovini i prometu u okružju senjske trgovačke komore za godinu 1893. Podastrt preuzvišenomu gospodinu kr. ug. zajedničkomu ministru trgovine, Senj 1894, str. IV.

[17] Vidi bilješku 3, str. 230.

[18] Vidi bilješku 9, str. 266.

[19] Izvještaj upravnog odbora i kr. podžupana županije modruško-riečke o stanju uprave u županiji za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1905. Podnešen proljetnoj županijskoj skupštini godine 1906., Ogulin 1906, str. 264.

[20] Županija modruško-riečka u godini 1906., Ogulin 1907, str. 265.

[21] Vidi o tome opširnije: Ivo Šišević, Kako su naši iseljenici putovali u Ameriku?, Pomorski zbornik, Rijeka 1976, knj. 14, str. 435—449.

[22] Vidi bilješku 10, str. 152 i 155.

[23] Isto, str. 18—19.

[24] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riječkoj za 1910., Ogulin 1911, str. 120 i 123.

[25] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riečkoj za godinu 1911., Ogulin 1912, str. 131 i 134.

[26] Općina Krmpote je preimenovana u općinu Ledenice.

[27] Izvješće o stanju javne uprave u županiji modruško-riječkoj za godinu 1913., Ogulin 1914, str. 144 i 147.

[28] Ivan Čizmić, O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880—1914., n. dj., str. 40.